Stadsbeeld INTEGRATIE in Rotterdam

IDEM
ROTTERDAM

Integratie in Rotterdam

Het Stadsbeeld Integratie in Rotterdam geeft een overzicht van de beschikbare feiten en cijfers over de verhoudingen tussen Rotterdammers. Waar mogelijk schetsen wij een beeld van de Rotterdamse situatie in de context van landelijke gegevens. Het Stadsbeeld presenteert met name formele gegevens uit onderzoek en beleid. Waar dit soort gegevens ontbreken, geven wij ook signalen uit het veld weer, van organisaties en personen die specialistische kennis hebben.

In de keuze van onderwerpen hebben we ons laten leiden door de bestaande politieke en bestuurlijke discussies enerzijds, en door de lacunes in deze discussies anderzijds. Dat betekent dat zowel voor de hand liggende thema's als minder vaak besproken onderwerpen de revue passeren. Zo besteden we aandacht aan nieuwkomers (vluchtelingen en EU-migranten), discriminatie, de mate waarin Rotterdammers zich verbonden voelen met hun stad en buurt, en economische scheidslijnen die de stad doorkruizen.

Mis je bepaalde informatie of onderwerpen? Laat het ons weten via info@idemrotterdam.nl. De Stadsbeelden worden regelmatig geactualiseerd.

Het Stadsbeeld Integratie in Rotterdam is een uitgave van IDEM, expertisecentrum integratie, discriminatie en (lhbt-) emancipatie. www.idemrotterdam.nl

Versie: 27 mei 2016

Samenvatting

Integratie

Integratie is geen eenduidige term. Wij benaderen integratie als een idee dat betrekking heeft op de stad als geheel en bespreken onderwerpen die raken aan de verhoudingen tussen Rotterdammers.

Hyperdiverse stad

Rotterdam is een hyperdiverse stad en telt ongeveer 170 verschillende nationaliteiten. Daarmee lijkt Rotterdam op de andere grote steden van Nederland. Iets meer dan de helft van de Rotterdammers heeft geen migratieachtergrond. De afgelopen twee jaar is Rotterdam met 6000 inwoners per jaar gegroeid.

Vluchtelingen in de stad

Het aantal Rotterdammers met een vluchtelingenachtergrond is in de afgelopen tien jaar licht gestegen, maar blijft betrekkelijk laag. In het eerste halfjaar van 2016 zal Rotterdam 906 statushouders huisvesten. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek is van 4600 Rotterdammers de nationaliteit onbekend.

EU-migranten

Op 1 januari 2015 staan er in totaal 25.535 eerste en tweede generatie migranten uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa ingeschreven in Rotterdam. Het aantal niet geregistreerde personen wordt geschat op 16.000 tot 35.000. 60% van de migranten uit Midden- of Oost-Europa woont in Charlois, Feijenoord of Delfshaven. Uitbuiting van EU-migranten op de arbeidsmarkt, woonoverlast, en de situatie van kinderen van EU-migranten zijn onderwerpen die veel publieke en politieke aandacht krijgen.

Etnische segregatie en verbondenheid met Rotterdam

De etnische segregatie in Rotterdamse buurten en wijken is in de periode 2000-2011 afgenomen. Vooral Rotterdammers zonder migratieachtergrond wonen vaak 'onder elkaar'. Drie kwart van de Rotterdammers zegt zich verbonden te voelen met de stad. Dit is lager dan het aandeel inwoners van Amsterdam dat zich verbonden voelt met hun stad (88%).

Discriminatie

Rotterdammers met een migratieachtergrond lopen vaker dan gemiddeld tegen discriminatie aan. 30% van de Rotterdammers met een migratieachtergrond gaf aan discriminatie te hebben ervaren in 2014, tegen 22% gemiddeld. Opvallend is de stijging van het aantal Rotterdamse vrouwen dat discriminatie heeft ervaren in 2014 ten opzichte van 2013 (van 12% naar 22%).

Economische scheidslijnen in Rotterdam

Rotterdam is sterk gesegregeerd op basis van inkomen. Een aantal gebieden, zoals Rotterdam-Centrum en Hillegersberg-Schiebroek, heeft een relatief hoog inkomen. Charlois en Feijenoord kennen het grootste aandeel lage inkomens. Toch is er binnen deze gebieden een aantal buurten dat een relatief hoog inkomen heeft, zoals Charlois Zuidrand en de Kop van Zuid.

Introductie

Kernbegrip: integratie

Integratie is geen eenduidige term. Verschillende mensen en organisaties bedoelen er uiteenlopende dingen mee. Sommigen gebruiken de term om te focussen op de sociale, economische of culturele situatie van mensen met een migratieachtergrond. Anderen wijzen erop dat integratie een collectief proces is, waarbij iedereen werkt aan de integratie van de Rotterdamse samenleving als geheel. Weer anderen wijzen het gebruik van de term volledig af, omdat het bijdraagt aan een onnodig onderscheid tussen 'de samenleving' en 'de niet-geïntegreerden'. Tot slot wordt er in academische kringen in toenemende mate gesproken over 'interculturalisatie', een concept waarmee de overlap tussen verschillende groepen in een samenleving wordt benadrukt.[1]

Wij benaderen integratie als koepelterm voor onderwerpen die raken aan de verhoudingen tussen Rotterdammers.

Tegen de achtergrond van deze debatten benaderen wij integratie in dit stadsbeeld als koepelterm voor onderwerpen die raken aan de verhoudingen tussen Rotterdammers, de situatie van nieuwkomers in de stad en tegenstellingen tussen personen en groepen waar mensen tegenaan lopen. Wij benaderen integratie daarmee vooral als een idee dat betrekking heeft op de stad als geheel.

Structuur

In dit Stadsbeeld wordt eerst de invulling van de gemeente Rotterdam aan de term integratie toegelicht en de bevolkingssamenstelling van Rotterdam besproken. Daarna worden verschillende thema's die belangrijk zijn voor integratie besproken. Het Stadsbeeld heeft de volgende indeling:

- Rotterdamse aanpak
- Bevolkingssamenstelling van Rotterdam
- Thema 1: Nieuwkomers: vluchtelingen
- Thema 2: Nieuwkomers: EU-migranten
- Thema 3: Etnische segregatie en verbondenheid
- Thema 4: Discriminatie en veiligheid
- Thema 5: Taal
- Thema 6: Economische scheidslijnen in Rotterdam

Allochtoon/autochtoon

De term integratie hangt samen met het veelvuldige gebruik van 'allochtonen' en 'autochtonen'. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) zijn 'allochtonen' Nederlanders met minstens één ouder die geboren is in een ander land. 'Autochtonen' zijn in Nederland geboren, net zoals hun beide ouders. Binnen de groep 'allochtonen' maakt het CBS onderscheid tussen westers en niet-westers. Dit gebeurt niet zozeer op basis van de geografische locatie van landen, maar voornamelijk op basis van sociaaleconomische en culturele kenmerken die wel of niet op overeenkomen met de kenmerken van de Nederlandse bevolking. Deze CBS terminologie werd lange tijd overgenomen door veel beleidsmakers, politici en onderzoekers.

De groep 'allochtonen' is verder nog opgedeeld in eerste en tweede generaties. De eerste generatie betreft mensen die niet in Nederland zijn geboren en van wie minimaal één ouder ook niet in Nederland is geboren. De tweede generatie betreft mensen die in Nederland zijn geboren en van wie ten minste één ouder niet in Nederland is geboren. Daarnaast wordt er gesproken over een derde generatie. Het gaat dan over mensen die minimaal één grootouder hebben die niet in Nederland is geboren. Deze groep wordt onder de noemer van derde generatie bestudeerd in onderzoek en in bevolkingsstatistieken. Tegelijkertijd zijn deze mensen geen 'allochtoon' maar 'autochtoon'. Tot slot is er geen samenhang tussen het categoriseren van Nederlanders in 'allochtoon/autochtoon' en de Nederlandse nationaliteit. Dat betekent dat 'allochtonen' van alle generaties de Nederlandse nationaliteit kunnen hebben.

Net als de term integratie is de verdeling van Nederlanders in 'allochtoon/autochtoon' omstreden. Steeds vaker worden er daarom andere bewoordingen gebruikt. In dit Stadsbeeld wordt er gesproken over mensen met of zonder migratieachtergrond.

Rotterdamse aanpak

Het college van B en W besteedt aandacht aan integratie in de nota Integratie 010 en de beleidsregel Volwaardig Meedoen 2016-2018.[2] Daarnaast is het beleidskader Taal relevant voor integratie. Hieronder geven we kort weer wat dit beleid inhoudt.

In de integratienota wordt integratie gedefinieerd als "de inspanning die de migrant levert om sociaal en economisch deel te kunnen nemen aan de Rotterdamse samenleving door zich de Nederlandse taal eigen te maken en de gangbare normen te respecteren en na te leven."[3] Hiermee wordt de verantwoordelijkheid voor integratie voornamelijk gelegd bij de individuele migrant. Ook wordt integratie met deze definitie voorgesteld als een proces waarbij ernaar gestreefd wordt om groepen met een migratieachtergrond zich zoveel mogelijk te laten aanpassen aan standaarden die gezien worden als kenmerkend voor Nederland. In het coalitieakkoord 2014-2018 Volle Kracht Vooruit[4] geeft het college aan te kiezen voor doelgroepenbeleid en maatwerk bij het zoeken naar oplossingen voor specifieke problemen.

> In de integratienota wordt de verantwoordelijkheid voor integratie voornamelijk gelegd bij de individuele migrant.

Het beleidskader Taal 2015-2019 draagt de titel 'Met Taal versta je elkaar' en is gericht op taalverbetering van laaggeletterden, met name van vrouwen, werklozen en jongeren met een migratieachtergrond en EU-arbeidsmigranten.[5] Taal wordt gezien als essentieel voor het kunnen participeren op de arbeidsmarkt en in de samenleving. Dit beleidskader is ook een verdere uitwerking van de nota Integratie 010.

Verder stelt het college in de integratienota dat de stad ruimte moet bieden aan nieuwkomers om een leven op te bouwen, en dat alle Rotterdammers gelijk behandeld moeten worden zodat iedereen volwaardig mee kan doen. Dit komt tot uitdrukking in onder andere de beleidsregel Volwaardig Meedoen 2016-2018. In deze Beleidsregel ligt de nadruk op het vergroten van de sociale acceptatie van lhbt-personen en op het ondersteunen van de emancipatie van vrouwen. In lijn met de uiteengezette visie op integratie in de nota, ligt ook hier de nadruk op groepen met een migratieachtergrond. Daarnaast besteedt het college in deze beleidsregel aandacht aan discriminatie, met name op de arbeidsmarkt.

Bevolkingssamenstelling van Rotterdam

Omdat het bij integratie over verschillende groepen in de samenleving gaat, vaak gerelateerd aan de migratieachtergrond, beginnen we met een overzicht van de bevolkingssamenstelling van Rotterdam.

Migratieachtergrond

Rotterdam is een hyperdiverse stad[6] en telt ongeveer 170 verschillende nationaliteiten.[7] Daarmee lijkt de bevolkingssamenstelling van Rotterdam op die van de andere grote steden van Nederland. In totaal wonen er officieel 629.902 mensen in Rotterdam. Iets meer dan de helft van de Rotterdammers heeft geen migratieachtergrond (316.017 tegen 313.885).[8] Het overgrote deel heeft de Nederlandse nationaliteit (560.000).[9] Van 4600 Rotterdammers is hun nationaliteit onbekend volgens de Nederlandse autoriteiten, of ze zijn geregistreerd als staatloos.

> Rotterdam is een hyperdiverse stad en telt ongeveer 170 verschillende nationaliteiten.

Als we inzoomen op Rotterdammers met een migratieachtergrond, onderscheiden we zes grote groepen: Surinaams-Nederlandse Rotterdammers (52.719), Turks-Nederlandse terdammers (47.927), Marokkaans-Nederlandse

Rotterdammers (42.401), Antilliaans-Nederlandse en Arubaans-Nederlandse Rotterdammers (23.593), Kaapverdisch-Nederlandse Rotterdammers (15.433) en Indonesisch-Nederlandse Rotterdammers (12.304).[10] Rotterdam is uniek wat betreft het aantal Kaapverdisch-Nederlandse mensen dat in de stad woont: maar liefst 71% van alle Kaapverdische-Nederlanders woont in Rotterdam.[11] Dit betekent dat Rotterdam na Lissabon de grootste Kaapverdische gemeenschap in Europa huisvest.

> Rotterdam is uniek wat betreft het aantal Kaapverdisch-Nederlandse mensen dat in de stad woont.

Er wonen tussen de 25.000 – 30.000 hooggeschoolde migranten in Rotterdam, de doorgaans genoemde 'expats'.[12] Zij werken met name in de transport-, logistiek- en architectuursector. Desondanks is de bevolking van Rotterdam over het algemeen relatief laaggeschoold.[13] Veel hoogopgeleiden die in Rotterdam werken reizen vaak tussen hun werk en hun woning buiten de stad heen en weer.

Leeftijd

Rotterdam is in vergelijking met de gemiddelde leeftijd in Nederland een relatief jonge stad.[14] Het merendeel van de Rotterdammers is tussen de 45-65 jaar (153.182) in 2015. Daarna volgt de groep 15-30 jarigen (138.620). 42% van de Rotterdamse bevolking is tussen de 15 en 45 jaar oud. Van de totale Nederlandse bevolking is dit 37%. In alle leeftijdsgroepen zijn er net iets meer vrouwen dan mannen.

Huishoudens

In 2015 telt Rotterdam vooral eenpersoonshuishoudens (150.540).[15] Dit wordt gevolgd door meerpersoonshuishoudens met kinderen (93.285) en meerpersoonshuishoudens zonder kinderen (71.138). Er zijn 33.116 eenouderhuishoudens in de stad.

Veranderende bevolking

Veranderingen in de bevolkingssamenstelling van een gemeente kan zowel een positief als een negatief effect hebben op diverse terreinen van het publieke leven. Hieronder gaan we daarom kort in op de mobiliteit van Rotterdammers.

Rotterdam groeit. In januari 2016 staan er circa zesduizend mensen meer ingeschreven bij de gemeente dan een jaar eerder. Dit groeicijfer komt overeen met het jaar ervoor.[16] Bijna de helft van de groei vond plaats in Rotterdam-Centrum, Charlois en Kralingen-Crooswijk. In geen enkel gebied is de bevolkingsomvang bijzonder sterk gedaald.

> Bijna de helft van de bevolkingsgroei in Rotterdam vond het laatste jaar plaats in Rotterdam-Centrum, Charlois en Kralingen-Crooswijk.

Jaarlijks verhuizen er ongeveer 68.000 personen van of naar Rotterdam.[17] 70% van deze verhuizingen bestaat uit binnenlandse migratie. Dit betekent dat Rotterdammers zich ergens anders in Nederland vestigen of dat mensen die eerst ergens anders in het land woonden zich in Rotterdam vestigen. Er wordt minder verhuisd binnen de eigen buurt of gebied dan in de jaren '90. Afgelopen decennia verlieten meer mensen Rotterdam dan het aantal mensen dat naar de stad verhuisde.

Over het algemeen probeert men in Rotterdam zoveel mogelijk hoogopgeleiden en mensen met midden- en hoge inkomens in de stad te houden. Onder de groep die Rotterdam verliet zijn gezinnen oververtegenwoordigd, al is dat in recente jaren afgenomen. Daarentegen zijn het vooral jongvolwassenen (15-30 jaar) die naar Rotterdam verhuizen. Tussen 2006-2013 nam het aantal vertrekkende huishoudens met een

> Onder de groep die de laatste jaren uit Rotterdam vertrok zijn gezinnen oververtegenwoordigd, al is dat in recente jaren afgenomen.

midden- en hoog inkomen af, van 63% naar 49% van het totaal, terwijl wel meer huishoudens met een hoog opleidingsniveau de stad verlieten.[18]

Rotterdam-Zuid

Veel mensen die naar Rotterdam verhuizen, vestigen zich in eerste instantie in Rotterdam-Zuid. Van de mensen die naar Rotterdam-Zuid verhuizen, komt de meerderheid dan ook van buiten Rotterdam.[19] De mensen die Rotterdam-Zuid verlaten gaan vaker in een ander deel van Nederland wonen dan in een ander gebied van Rotterdam. Net als in de rest van Rotterdam vestigen vooral jongvolwassenen zich in Rotterdam-Zuid.

Veel mensen die naar Rotterdam verhuizen, vestigen zich in eerste instantie in Rotterdam-Zuid.

In vergelijking tot overig Rotterdam bevinden zich onder de nieuwe vestigers in Rotterdam-Zuid relatief meer huishoudens met een lager inkomen, laag of midden opleidingsniveau en met een migratieachtergrond. Nog steeds verlaten meer Nederlanders zonder migratieachtergrond Rotterdam-Zuid dan er nieuw bijkomen. Sinds 2007 is dit 'vertrekoverschot' van Nederlanders zonder migratieachtergrond uit Rotterdam-Zuid echter afgenomen.[20]

Integratie thema's

1. Nieuwkomers: Vluchtelingen

Net zoals in de rest van Nederland is er in Rotterdam momenteel veel aandacht voor asielzoekers en vluchtelingen. Vanwege de verhitte discussies over deze groep nieuwkomers is het belangrijk om in kaart te brengen hoeveel vluchtelingen er in Rotterdam wonen, wat hun sociaal-economische positie is, of er opvang en huisvesting is voor deze groep en welk beleid de gemeente voert om deze mensen een plek te geven in de stad.

Net zoals in de rest van Nederland is er in Rotterdam momenteel veel aandacht voor asielzoekers en vluchtelingen.

Vluchtelingen in Nederland hebben verschillende landen van herkomst. Momenteel zijn Syrische vluchtelingen veel in het nieuws en onderwerp van debat. De tweede grote groep vluchtelingen die op het moment asiel aanvraagt in Nederland bestaat uit Eritreeërs. Zij ontvluchten de militaire dictatuur in hun land.

De vier grootste groepen die, los van de huidige actualiteit, veel worden besproken zijn Irakese-Nederlanders, Iraanse-Nederlanders, Afghaanse-Nederlanders en Somalische-Nederlanders.[21] Mensen met deze achtergronden zijn sinds de jaren 80 en 90 naar Nederland gekomen. Na de millenniumwisseling en in de

Migranten, asielzoekers en vluchtelingen

Mensen kunnen zich om verschillende redenen in Nederland vestigen. Zij kunnen bijvoorbeeld als vluchteling komen, maar ook als arbeidsmigrant. Bij arbeidsmigranten denken we vaak aan laaggeschoolde mensen, maar ook hoogge-schoolde personen vallen hier onder. Zij worden doorgaans 'expats' genoemd. Migranten kunnen voor een korte periode in Nederland verblijven of zich hier definitief vestigen en de Nederlandse nationaliteit aannemen.

Asielzoekers vragen asiel aan in Nederland om uiteenlopende redenen. Mensen worden officieel beschouwd als vluchteling wanneer hun reden om te vluchten overeenkomt met de gronden voor asiel zoals die zijn vastgelegd in het VN Vluchtelingenverdrag van Genève uit 1951 en het aanvullende Protocol uit 1967. Mensen die een asielvergunning hebben gekregen worden v 'statushouders' of 'vergunninghouders' genoemd. Wie vijf jaar een asielvergunning heeft en aan bepaalde eisen voldoet, kan de Nederlandse nationaliteit aanvragen.

context van de wereldwijde oorlog tegen terrorisme is er weer een toename van asielaanvragen van mensen uit met name Irak en Afghanistan. Daarnaast kwam er in de jaren 90 ook een relatief grote groep vluchtelingen naar Nederland uit voormalig Joegoslavië.

Hoeveel vluchtelingen zijn er in Rotterdam?

Over het aandeel Rotterdammers met een Eritrese achtergrond zijn geen cijfers bekend. Wel weten we dat op 1 oktober 2015 834 mensen met een Syrische achtergrond ingeschreven stonden in de gemeente Rotterdam.[22] Dit komt neer op 1,3 Syriërs per 1000 inwoners van de stad.

> Op 1 oktober 2015 stonden er 834 mensen met een Syrische achtergrond ingeschreven in de gemeente Rotterdam.

Er is meer bekend over Irakese-, Iraanse-, Afghaanse- en Somalische vluchtelingen die vaak in één van de vier grote steden wonen.[23] Op 1 januari 2015 wonen er in Rotterdam:

- 2382 personen met een Somalisch-Nederlandse achtergrond (0,38% van de totale bevolking). Dit is een kleine toename van de 0,28% (1674 personen) uit 2005.[24]
- 2233 personen met een Iraans-Nederlandse achtergrond (0,35% van totaal). In 2005 was dit 0,28% (1681 personen).
- 1941 personen met een Irakees-Nederlandse achtergrond (0,33 van totaal). In 2005 was dit 0,29% (1776 personen).
- 1827 personen met Afghaans-Nederlandse achtergrond (0,29%). In 2005 was dit 0,21% (1280 personen).

Hierbij moet vermeld worden dat niet alle mensen met een achtergrond uit één van deze landen als vluchteling naar Nederland zijn gekomen, dus het aandeel vluchtelingen in de stad is mogelijk lager. Het aandeel Rotterdammers met een vluchtelingenachtergrond is dus licht gestegen in de afgelopen tien jaar, maar blijft betrekkelijk laag.[25]

Naast het aandeel vluchtelingen waarvan de nationaliteit bekend is bij de Nederlandse autoriteiten, is er ook een groep vluchtelingen wiens nationaliteit niet bekend is of die staat geregistreerd als staatloos. Dit geldt in 2015 voor 4600 personen in Rotterdam: een afname ten opzichte van 2005, toen er 5897 als zodanig geregistreerd stonden.[26] Het blijven echter altijd schattingen, omdat veel ongedocumenteerden niet geregistreerd staan bij de overheid. Het Landelijk Ongedocumenteerden Steunpunt schat dat het aantal ongedocumenteerde mensen in Nederland rond de 100.000 ligt.[27]

Opvang en huisvesting

Opvang van asielzoekers

Een aantal jaar had Rotterdam geen centrum om asielzoekers op te vangen, maar daar komt nu verandering in. In 2011 sloot de gemeente een asielzoekerscentrum (AZC) in het Zuiderparkhotel, maar vanwege een groei van het aantal asielaanvragen komt er een nieuwe AZC. Deze tijdelijke opvang opent in Beverwaard en biedt plek aan maximaal 600 vluchtelingen.

> Een aantal jaar had Rotterdam geen centrum om asielzoekers op te vangen, maar daar komt nu verandering in met de opening van een AZC in Beverwaard.

Het realiseren van opvang zorgt voor verdeeldheid in de Rotterdamse politiek en onder Rotterdammers. Van de gemeentelijke coalitiepartijen is vooral Leefbaar Rotterdam een uitgesproken tegenstander van opvang. In oktober van 2015 kwam het tot protesten tijdens een voorlichtingsavond met burgemeester Aboutaleb over de AZC Beverwaard, waarbij de ME moest ingrijpen. Het is niet duidelijk in hoeverre buutbewoners deelnamen aan deze rellen, omdat het bekend is dat leden van de extreemrechtse groep de Nederlandse Volks

Unie informatiebijeenkomsten buiten hun eigen gemeente bezoeken.[28]

Naast het zaaien van verdeeldheid zorgt de vluchtelingenproblematiek ook voor verbinding binnen de stad. Zo blijkt dat een meerderheid van de Nederlanders een AZC in hun gemeente zou accepteren en meldde VluchtelingenWerk Nederland dat binnen twee maanden tijd eind 2015 meer dan 10.000 nieuwe vrijwilligers zich hadden aangemeld om vluchtelingen te ondersteunen en wegwijs te maken in Nederland.[29]

Naast het zaaien van verdeeldheid zorgt de vluchtelingenproblematiek ook voor verbinding binnen de stad.

Huisvesting van statushouders

Asielzoekers die een verblijfsvergunning krijgen, stromen uiteindelijk door naar reguliere huisvesting. Het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA) wijst deze vergunninghouders toe aan gemeenten. Het is de taak van de gemeente om vervolgens passende woonruimte te vinden. De gemeente Rotterdam heeft als taakstelling van het COA gekregen om 906 vergunninghouders te huisvesten in de eerste helft van 2016. Op 1 maart 2016 heeft de gemeente 167 vluchtelingen gehuisvest, wat betekent dat er een achterstand is in het vinden van woonruimte voor 739 personen.[30]

Niet alleen de gemeente Rotterdam, maar ook particulieren kunnen vergunninghouders opvangen. Stichting De Verre Bergen is hiervan een voorbeeld. Deze stichting heeft het project Nieuw Thuis Rotterdam ontwikkeld. Het doel is om huisvesting en een taal- en integratieprogramma te bieden aan Syrische vluchtelingen met een verblijfsstatus.[31]

Bed Bad en Brood voor ongedocumenteerden

Het kabinet heeft bepaald dat vijf grote steden, waaronder Rotterdam, en de opvanglocatie in Ter Apel een voorziening mogen bieden aan ongedocumenteerde mensen, de zogenaamde Bed, Bad en Brood voorziening. Het gaat hierbij om het voorzien in basisbehoeften van voedsel, een slaapplek en het gebruik maken van faciliteiten om af en toe te douchen. Deze opvang is omstreden in Nederland, in de Rotterdamse politiek en ook op juridisch vlak.[32]

Binnen het huidige college van B en W is er weerstand tegen het voorzien in basisbehoeften aan ongedocumenteerde mensen in de stad. Desondanks bieden verschillende particuliere en maatschappelijke organisaties onderdak en voedsel aan mensen die ongedocumenteerd in Rotterdam verblijven, zoals de Pauluskerk en Stichting ROS (Rotterdams Ongedocumenteerden Steunpunt).

Verschillende particuliere en maatschappelijke organisaties bieden onderdak en voedsel aan mensen die ongedocumenteerd in Rotterdam verblijven.

Sociaaleconomische positie van vluchtelingen

Er is weinig recente informatie over de situatie van vluchtelingen op de Rotterdamse arbeidsmarkt. De laatste gegevens hierover komen uit enkele rapporten die het CBS in 2010 en 2011 publiceerde over de sociaaleconomische positie van vluchtelingen die tussen 2000 en 2010 naar Nederland kwamen en die op 1 januari 2010 een verblijfsstatus hadden gekregen. In 2010 stonden er in totaal 4020 vluchtelingen in Rotterdam (die binnen de genoemde afbakening van het CBS onderzoek vielen) gegregistreerd.[33]

Deze vluchtelingen in Rotterdam hadden vaker een onbetaalde baan (1990) dan een betaalde baan (1610).[34] De meesten werkten in dat jaar op een tijdelijk contract. Meer dan de helft van hen ontving geen uitkering (2210). Diegenen die wel een uitkering ontvingen, leefden vaker

van een bijstandsuitkering (1260) dan van een WW- of arbeidsongeschiktheidsuitkering.
De helft van deze vluchtelingen had in 2010 een verblijfsstatus voor bepaalde tijd, wat betekent dat hun recht om te verblijven na verloop van een vooraf bepaalde periode opnieuw in overweging wordt genomen door de Immigratie en Naturalisatiedienst (IND).[35] Dit is van invloed op iemands toekomstperspectief en mogelijkheid om via werk of op een andere manier deel te nemen aan de Nederlandse en Rotterdamse samenleving.

Uit landelijk onderzoek weten we dat Iraanse-Nederlanders van de vier vluchtelingengroepen het vaakst werk hebben.[36] Daarnaast is het aandeel Iraans-Nederlandse en Afghaans-Nederlandse kinderen dat onderwijs volgt op havo/vwo-niveau relatief hoog. Somalische-Nederlanders zijn daarentegen vaker werkloos en leven bovengemiddeld vaak van een bijstandsuitkering. Dit is onder andere te verklaren door het feit dat het merendeel van hen in vergelijking tot de drie grote vluchtelingengroepen sinds een kortere tijd in Nederland woont.

Lhbt-vluchtelingen

In Rotterdam zijn per februari 2016 tien lhbt- vluchtelingen opgevangen door Stichting Humanitas.[37] Zij ondervonden discriminatie en bedreiging vanwege hun seksuele oriëntatie of transgender-zijn in de noodopvang voor vluchtelingen van het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers in Alphen aan de Rijn. De speciale opvang voor de lhbt-vluchtelingen wordt geboden in een oud verzorgingshuis in Rotterdam Zuid. De politiek van Rotterdam is verdeeld over deze particuliere opvang.

In Rotterdam zijn per februari 2016 tien lhbt-vluchtelingen opgevangen door Stichting Humanitas

Rotterdams beleid

Het huidige college besteedt in de Nota Integratie 010, de beleidsregel Volwaardig Meedoen en het beleidsdocument Rotterdamse aanpak statushouders 2016-2020 aandacht aan vluchtelingen in de stad. Om statushouders die zich in 2016-2017 inschrijven in Rotterdam wegwijs te maken in de stad, voeren VluchtelingenWerk Maasdelta, Buurtwerk Rotterdam en Stichting Attanmia (centrum voor burgerschap en participatie) de stedelijke integratieopdracht Basis op Orde uit.[38]

De gemeente focust op het bieden van laagdrempelige taaltrajecten zodat de vluchteling zelf kan werken aan het verbeteren van zijn of haar maatschappelijke positie.

Om de sociaaleconomische positie van vluchtelingen te verbeteren, focust de gemeente onder andere op het bieden van laagdrempelige taaltrajecten zodat de vluchteling zelf kan werken aan het verbeteren van zijn of haar maatschappelijke positie. Dit is in lijn met de visie op integratie van het college, waarbij de verantwoordelijkheid voor integreren voornamelijk wordt gelegd bij de migrant zelf en waarbij de gemeente vooral een ondersteunende rol wil spelen.

In het beleidsdocument Rotterdamse aanpak statushouders 2016-2020 geeft de gemeente aan dat zij in 2016 voor 1860 statushouders huisvesting kan realiseren, daarvoor puttend uit de voorraad goedkope huurwoningen van woningcorporaties.[39] Ontwikkelingen in de huisvesting van statushouders wordt halfjaarlijks gemonitord, en eventueel worden er tijdelijke woningen gerealiseerd in woningen die te koop staan of in gebouwen die worden omgevormd tot tijdelijke woonplekken.

Er is geen beleid om de woon- en leefsituatie van ongedocumenteerde mensen in de stad te verbeteren.

2. Nieuwkomers: EU-migranten

Naast vluchtelingen, gaat er de laatste tijd ook veel aandacht uit naar migranten uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa. Het merendeel van de EU-migranten komt naar Nederland om tijdelijk te werken.[40] Daarnaast is er een kleinere groep die zich definitief wil vestigen in Nederland. Tot slot zijn er studiemigranten, die voor hun opleiding naar Nederland komen. Hieronder belichten we de achtergronden van deze nieuwkomers en hun positie in de Rotterdamse samenleving.

Hoeveel EU-migranten zijn er in Rotterdam?

De meeste EU-migranten in Nederland wonen in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam.[41] Op 1 januari 2015 staan er in totaal 25.535 eerste en tweede generatie migranten uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa ingeschreven bij de gemeenten Rotterdam.[42] Uit deze cijfers blijkt dat er meer migranten uit Midden- en Oost-Europa (14.400) dan uit Zuid-Europa (11.140) in de stad wonen. De drie grootste migrantengroepen uit Midden- en Oost-Europa zijn afkomstig uit Polen (7540), Bulgarije (2600) en Hongarije (1305). In politieke debatten en rapporten over migranten uit deze regio wordt er vaak over migranten uit Roemenië gesproken. In Rotterdam wonen er 1080 mensen afkomstig uit Roemenië. Binnen de groep Zuid-Europese migranten gaat het om personen uit Griekenland (1655), Italië (2300), Portugal (4100) en Spanje (3085).

> Op 1 januari 2015 staan er in totaal 25.535 eerste en tweede generatie migranten uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa ingeschreven in Rotterdam.

Het aantal mensen uit Midden- en Oost-Europa dat zich heeft ingeschreven in Rotterdam is in 2014 ruim vier keer zo hoog als het aantal in 2004, toen er 3506 mensen uit deze regio zich hadden geregistreerd in de stad.[43] De toename van het aantal migranten uit Zuid-Europa sinds 2004 is kleiner. Destijds waren er 9388 personen uit deze regio geregistreerd in Rotterdam, wat neerkomt op een groeifactor van bijna 19%. Meer vrouwen dan mannen uit Midden- en Oost-Europa wonen in Rotterdam (53%). Onder Zuid-Europese migranten zijn er juist meer mannen (53%).

Niet alle migranten schrijven zich in bij de gemeente. Het aantal niet geregistreerde personen wordt geschat op 16.000 tot 35.000.[44] De gemeente heeft daarom begin 2015 opdracht gegeven om de precieze omvang van deze groep in kaart te brengen. In totaal wordt het aantal EU-migranten in Rotterdam geschat op 30.000 tot 50.000 personen.

Werk

Arbeidspositie en sectoren

Het merendeel van de arbeidsmigranten uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa doet laaggeschoold en laagbetaald werk, bijvoorbeeld in de bouw, schoonmaak, horeca of in de land- en tuinbouw.[45] In toenemende mate werken zij als ZZP-er. Daarnaast zijn er steeds meer hoogopgeleide arbeidsmigranten actief in de stad, die bijvoorbeeld als ingenieur of architecten werken op de Maasvlakte II. Steeds vaker werken er vrouwelijke migranten, bijvoorbeeld als kapper of schoonheidsspecialiste.

> Het merendeel van de arbeidsmigranten doet laaggeschoold en laagbetaald werk, bijvoorbeeld in de bouw, schoonmaak, horeca of in de land- en tuinbouw.

Ook werken er volgens de gemeente relatief veel Bulgaarse en Roemeense vrouwen in de Rotterdamse seksindustrie.[46] Een deel hiervan werkt mogelijk illegaal en onder dwang. De nota Prostitutie en seksbranche uit 2015 besteedt aandacht aan deze problematiek en is erop gericht het vergunningenbeleid aan te scherpen en de positie van zowel legale als illegale sekswerkers te versterken.

Landelijk onderzoek laat zien dat Poolse migranten vaak werk hebben: ruim 81%.[47] Dit geldt voor slechts 37% van de Bulgaarse migranten. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) wijst erop dat Bulgaren vaak een mondeling en informeel contract hebben of zwart werken, wat het lage percentage geregistreerde Bulgaren met werk in Nederland verklaart.[48]

Kwetsbaarheid en uitbuiting

Veel EU-migranten in Rotterdam en heel Nederland hebben een zwakke arbeidspositie en lopen een grotere kans op uitbuiting.[49] Dit heeft te maken met het feit dat ze regelmatig op tijdelijke contracten werken, vaak in het informele circuit of onder het minimumloon verdienen. Soms hangt dit samen met malafide uitzendbureaus of detacheringsconstructies waarbij een werknemer wordt gedetacheerd vanuit het land van herkomst.

> Veel EU-migranten in Rotterdam en heel Nederland hebben een zwakke arbeidspositie en lopen een grotere kans op uitbuiting.

Huisvesting

De meeste EU-migranten wonen in Rotterdam-Zuid. Zestig procent van de migranten uit Midden- of Oost-Europa woont in Charlois, Feijenoord of Delfshaven.[50] Van de groep Zuid-Europeanen woont 43% in één van deze gebieden. Verhoudingsgewijs wonen de meeste migranten uit Midden- en Oost-Europa in Charlois. 6,8% van de bewoners van Charlois heeft deze achtergrond.

Huisvestingssituatie

Onderzoek uit 2010 naar de huisvestingssituatie van migranten uit Bulgarije, Polen en Roemenië in Rotterdam laat zien dat Bulgaarse migranten vaker in een kamer in een gedeeld huis, appartement of wooncomplex wonen.[51] Poolse en Roemeense migranten hebben daarentegen iets vaker accommodatie waarbij ze de keuken en badkamer niet hoeven te delen. Woonvormen zoals een tent of caravan op het land van de werkgever, komen vaker voor op plattelandslocaties en minder in de stad. Particuliere huisbazen brengen EU-migranten in een kwetsbare positie door woonruimte illegaal en zonder contract te verhuren en/ of een zeer hoge huurprijs te rekenen.

Het Flexhotel Zuiderpark is gevestigd in een voormalig leegstaand pand in Feijenoord en biedt woonruimte aan 275 personen. Het gebouw is in samenspraak met de buurt en ambtenaren die verantwoordelijk zijn voor het gebied omgevormd tot een woonplek voor arbeidsmigranten die tijdelijk naar Rotterdam komen om te werken. Bij een inspiratieprijsvraag van de minister voor Wonen en Rijksdienst eindigde het Flexhotel Zuiderpark in 2015 bij de top drie meest inspirerende projecten in Nederland op het gebied van flexwonen .[52]

Overlast

Woonoverlast van EU-migranten is een probleem dat veel publieke en politieke aandacht krijgt. Deze is verbonden aan krappe huisvesting en kamergewijze verhuur.[53] Geluidsoverlast is vaak het gevolg van het verblijf van veel mensen in één woning. Ook het verkeerd aanbieden van afval wordt als overlast ervaren door buurtbewoners en gemeentelijke ambtenaren.

> Woonoverlast door EU-migranten is vaak te wijten aan krappe huisvesting en kamergewijze verhuur.

Daarnaast wordt overlast veroorzaakt door EU-migranten zonder vaste verblijfplaats. EU-migranten kunnen dakloos raken na verlies van werk en hebben vaak geen middelen om op eigen kracht uit deze situatie te komen. Dit kan gepaard gaan met overmatig alcoholgebruik

en het ontstaan van verslavingsproblematieken.[54] Er is een kleine groep EU-migranten die met verslavings- of psychische problemen naar Nederland is gekomen en daardoor dakloos raken. Rotterdam maakt, net zoals veel Nederlandse gemeenten, gebruik van de regeling van 'regiobinding'.[55] Dit betekent dat mensen pas toegang krijgen tot maatschappelijke opvang als de persoon binding heeft met de betreffende gemeente. In de praktijk komt dit erop neer dat tijdelijke arbeidsmigranten niet in aanmerking komen voor nachtopvang voor daklozen. Het gevolg is dat zij op straat moeten overnachten en geen sanitaire voorzieningen ter beschikking hebben, waardoor zij overlast kunnen veroorzaken. Het aantal dakloze migranten uit Midden- en Oost-Europa in Rotterdam wordt geschat op 100 tot 200 mensen.[56]

Kinderen en jongeren

Hoge mobiliteit

EU-migranten hebben een hoge mobiliteit, wat betekent dat ze geregeld binnen Nederland verhuizen of heen en weer reizen tussen Nederland en het land van herkomst.[57] Dit geldt met name voor migranten uit Midden- en Oost-Europa. Hun gemiddelde verblijfsduur in Rotterdam is 6 jaar tegen 14 jaar voor migranten uit Zuid-Europa.[58] Het Rotterdamse gemiddelde is 21,5 jaar. De korte verblijfsduur heeft gevolgen voor de situatie van de kinderen van deze migranten. Hieronder schetsen we in het kort de situatie.

Registratie en leerplicht

Er bestaan zorgen over de impact van deze mobiliteit op de registratie van kinderen bij de gemeente en het naleven van de leerplicht. Onderzoekers van het Risbo concludeerden echter dat er geen sterke aanwijzingen zijn dat Rotterdam - en met name de Tarwewijk waarover veel zorgen leefden - te maken heeft met grote aantallen niet-geregistreerde en niet-schoolgaande kinderen.[59] Ook zijn er niet veel niet-geregistreerde maar wél schoolgaande leerplichtige kinderen en ook geen grote aantallen niet-geregistreerde kinderen of jongeren zonder voogden. Hoewel het in zeer geringe mate voorkomt, laat het onderzoek zien dat één van de redenen waarom EU-migranten zichzelf en hun kinderen niet inschrijven te maken heeft met hun kwetsbare positie op de Rotterdamse woningmarkt. Vaak moeten zij gebruik maken van de informele particuliere woningmarkt. Het is op deze informele markt niet ongewoon dat de huurder zich niet officieel mag inschrijven op het adres. Het kan ook zijn dat EU-migranten zich niet durven in te schrijven vanwege angst voor de malafide huisbaas of het verlies van de woning.

> Er zijn geen sterke aanwijzingen dat Rotterdam te maken heeft met grote aantallen niet-geregistreerde en niet-schoolgaande kinderen.

Jonge moeders

Verder valt op dat in Rotterdam 20,1% van de Poolse vrouwen en 28,5% van de Bulgaarse vrouwen in de leeftijdscategorie 16-23 jaar moeder is.[60] Dat is beduidend meer dan het gemiddelde van 5,9% van alle Rotterdamse vrouwen in dezelfde leeftijdscategorie. Poolse en Bulgaarse vrouwen in deze leeftijdscategorie zijn relatief vaak jong moeder, respectievelijk 20,1% en 28,5%. Daarentegen is slechts 5% van de Roemeense vrouwen in de stad jong moeder. Er zijn geen gegevens bekend over jong vaderschap.

> In Rotterdam is 20,1% van de Poolse vrouwen en 28,5% van de Bulgaarse vrouwen in de leeftijdscategorie 16-23 jaar moeder.

Landelijk onderzoek naar kinderen van EU-migranten in Nederland

Landelijk onderzoek naar de situatie van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen laat zien dat Poolse kinderen over het algemeen goed meekomen in het basisonderwijs, en dat

zij ook vaker een hoger niveau volgen in het voortgezet onderwijs.[61] Bulgaarse kinderen hebben meer achterstand, onder andere omdat de leerplicht in Bulgarije geldt voor kinderen vanaf 8 jaar. Verder stellen de onderzoekers dat tieners, als een 'tussengeneratie', de meeste risico's lopen op het ontwikkelen van een leerachterstand. Het zijn kinderen die niet in Nederland zijn geboren, maar hier wel opgroeien en onderwijs volgen. Zij kunnen moeilijker een achterstand inhalen. Ook geven Nederlandse scholen aan dat het wegwerken van achterstanden bij kinderen van EU-migranten veel inspanning kost, maar dat zij hiervoor geen extra financiële middelen krijgen. Dit in tegenstelling tot extra geld dat beschikbaar wordt gesteld voor het wegwerken van achterstanden bij Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse kinderen. Tot slot laat dit onderzoek zien dat met name Poolse kinderen een risico lopen in armoede op te groeien en in slechtere woonomstandigheden verblijven (bijvoorbeeld overbewoning).

Zelforganisaties

De resultaten van een recent onderzoek onder Rotterdamse migranten uit Midden- en Oost-Europa laten zien dat er een grote behoefte bestaat aan zelforganisaties.[62] Vooral zelforganisaties die zich bezighouden met praktische zaken, zoals het verstrekken van informatie over rechten en plichten, en informatie om uitbuiting met betrekking tot werk en huisvesting tegen te gaan. Daarnaast wordt de behoefte aan Nederlandse taallessen ook veel genoemd. De deelnemers verwachten dat het spreken van de Nederlandse taal hun kansen op de arbeidsmarkt zal vergroten.

> Midden- en Oost-Europeanen in Rotterdam hebben veel behoefte aan zelforganisaties. De gemeente kan een belangrijke rol spelen in de opstartfase van deze organisaties .

De gemeente Rotterdam kan volgens de onderzoekers een belangrijke rol spelen in de opstartfase van zelforganisaties van EU-migranten in de stad, bijvoorbeeld door trainingen aan te bieden. In de context van bezuinigingen kan de gemeente ook ruimte proberen te vinden voor het verlenen van subsidies aan (sub-)activiteiten van zo'n zelforganisatie die bij het gemeentelijke beleid passen, zoals taallessen.

Op het moment is er een beperkt aantal zelforganisaties van EU-migranten actief in de stad. In Delfshaven zijn er bijvoorbeeld twee Bulgaarse stichtingen die zich bezighouden met voorlichting over rechten en plichten, en overlast in de buurt tegengaan.[63] Ook is er in dit gebied een Griekse stichting en een Poolse kerk. In Noord is Nuestra Casa gevestigd, een Spaanse parochie en aanspreekpunt voor de Spaanse gemeenschap in Rotterdam.

Rotterdams beleid

Het huidige college van B en W heeft een plan van aanpak opgesteld om uitbuiting van EU-migranten en overlast te bestrijden. Het belangrijkste beleidsdocument is de uitvoeringsagenda EU-arbeidsmigratie 2015-2018.[64]

In dit document wordt onder andere ingezet op striktere registratie van EU-arbeidsmigranten die voor het eerst arriveren in Nederland. EU-migranten die korter dan vier maanden in Nederland verblijven moeten hun eerste adres registreren als niet-ingezetene in Rotterdam. In de Uitvoeringsagenda stelt de gemeente dat zij bij de nationale overheid aandringt op een wetswijziging in de Basisregistratie personen (BRP). Deze strikte registratie moet de gemeente verder in staat stellen om de orde te handhaven en te controleren.

Daarnaast hanteert de gemeente een gebiedsgerichte aanpak. In de uitvoeringsagenda staat dat de gemeente zich vooral richt op de woonsituatie van EU-migranten en de hiermee gepaarde overlast in de gebieden Delfshaven, Feijenoord en Charlois. Een belangrijk instrument hierin zijn de huisvestingvergunningen, ook wel de Rotterdamwet genoemd. Deze wet werd opgesteld in 2006 en weert niet-werkenden (dat wil zeggen, geen inkomen uit werk, pensioen of studiefinanciering) die zich willen vestigen in een gebied waarop de Rotterdamwet van toepassing is. Het huidige college past deze regel toe om de leefbaarheid in de gebieden waarop de Rotterdamwet van toepassing is te verbeteren.

De gemeente richt zich vooral op de woonsituatie van EU-migranten en de hiermee gepaarde overlast in de gebieden Delfshaven, Feijenoord en Charlois.

Een recentelijk gepubliceerd evaluatierapport concludeert echter dat de Rotterdamwet niet heeft bijgedragen aan een aantoonbare verbetering van de veiligheid en leefbaarheid van de gebieden. Daarnaast laat het rapport zien dat het aanbod betaalbare woningen de afgelopen tien jaar in Rotterdam aanzienlijk is gedaald, waardoor de geweerde doelgroep naar andere buurten met een lage status en negatieve ontwikkelingen verhuist. Desondanks gaat het Rotterdamse huisvestingsvergunningenbeleid door. In de uitvoeringsagenda heeft het college aangekondigd de criteria voor de Rotterdamwet verder aan te scherpen. Naast de hoogte van het inkomen, is het de bedoeling dat toekomstige bewoners ook beoordeeld mogen worden op overlast, criminaliteit, extremisme, stabiliteit van het inkomen en opleidingsniveau.

De Rotterdamwet heeft niet bijgedragen aan een aantoonbare verbetering van de veiligheid en leefbaarheid van de gebieden.

Ook focust de gemeente op het verbeteren van de Nederlandse taalvaardigheid van EU-migranten. De gemeente wil samenwerken met de bedrijven waar de EU-arbeidsmigranten werken, maar ondervindt nog problemen met het betrekken van werkgevers bij het bestrijden van taalachterstanden.

3. Etnische segregatie en sociale verbondenheid

Ruimtelijke segregatie

Etnische segregatie in buurten en wijken wordt over het algemeen als onwenselijk gezien. De argumentatie: als mensen van verschillende achtergronden in een diverse stad als Rotterdam elkaar in de buurt niet tegenkomen omdat zij simpelweg gescheiden van elkaar wonen, kan men moeilijk spreken van een goed geïntegreerde stad. Tegelijkertijd zijn de meningen verdeeld over de wenselijkheid om die segregatie gericht aan te pakken door middel van interventies.

> De meningen over de wenselijkheid om segregatie gericht aan te pakken door middel van interventies zijn verdeeld.

De etnische segregatie in Rotterdamse buurten en wijken is in de periode 2000-2011 afgenomen.[65] De segregatie-index geeft aan welk percentage van een bevolkingsgroep zou moeten verhuizen naar een andere buurt om een evenredige spreiding te krijgen van die groep over de hele stad. Er is met name een aanzienlijke daling van deze index onder de Surinaams-Nederlandse Rotterdammers (van 26% naar 21%), de Antilliaans-Nederlandse Rotterdammers (van 31% naar 26%), de Turkse-Nederlandse Rotterdammers (van 48% naar 38%) en de Marokkaans-Nederlandse Rotterdammers (van 43% naar 35%). Dat betekent dat deze groepen meer gespreid over de stad wonen.

Wat opvalt is de hoge segregatie-index voor Rotterdammers zonder migratieachtergrond: maar liefst 45%.[66] Dit percentage bleef relatief stabiel in de periode 2000-2011 en is beduidend hoger dan de segregatie-index van Nederlanders zonder migratieachtergrond in een andere grote, hyperdiverse stad: in Amsterdam is het percentage 27% voor deze groep.[67] Kortom: Rotterdammers zonder migratieachtergrond wonen bovengemiddeld vaak 'onder elkaar'.

> Rotterdammers zonder migratieachtergrond wonen bovengemiddeld vaak 'onder elkaar'.

Sociaal contact tussen etnische groepen

Deze hoge score op de segregatie-index voor Rotterdammers zonder migratieachtergrond komt overeen met de lage score van deze groep als het gaat om het hebben van sociaal contact buiten de eigen etnische groep. 62% van de Rotterdammers zonder migratieachtergrond geeft aan wel eens contact te hebben met mensen van andere etnische groepen.[68] Rotterdammers met migratieachtergrond hebben daarentegen vaker contact met personen uit andere etnische groepen (70% tot 80%). Turks-Nederlandse Rotterdammers hebben minder contact met andere groepen dan Surinaamse-Nederlanders en Marokkaanse-Nederlanders in de stad.

Verbondenheid in de stad en buurt

Als mensen zich verbonden voelen met de stad waar zij wonen, kan dit bijdragen aan de sociale samenhang. Men deelt dan tenslotte een gezamenlijke identiteit. Drie

> Drie kwart van de Rotterdammers zegt zich verbonden te voelen met de stad.

Etniciteit

De term etniciteit wordt in de context van integratie regelmatig gebruikt om de sociaal-culturele achtergrond van een persoon aan te duiden. De term heeft daarmee te maken met de gewoonten, waarden en normen, en overtuigingen die iemand van huis uit heeft meegekregen. Etniciteit heeft te maken met processen van zelfidentificatie en identificatie door anderen.

Sinds de Tweede Wereldoorlog worden er in Nederland niet meer op systematische wijze op nationaal niveau gegevens over religieuze en culturele identiteit geregistreerd. Wel wordt in statistieken, beleidsstukken en onderzoeken de term etniciteit regelmatig gebruikt. Vaak wordt er dan eigenlijk nationale afkomst bedoeld. Strikt genomen zijn dit twee verschillende begrippen, en zegt nationale afkomst of migratiegeschiedenis niet per se iets over iemands etniciteit.

kwart van de Rotterdammers zegt in 2010 zich verbonden te voelen met de stad.[69] Dit is lager dan bijvoorbeeld het aandeel Amsterdammers dat zegt zich verbonden te voelen met de eigen stad: in 2008 was dit 88%.

Het valt daarbij op dat Marokkaans-Nederlandse Rotterdammers zich het vaakst verbonden voelen met de stad (83%) terwijl Rotterdammers zonder migratieachtergrond net onder het gemiddelde liggen (73%). Daarnaast zegt 60% van de Rotterdammers zonder migratieachtergrond zich verbonden te voelen met de eigen buurt.[70] Dit is iets hoger dan het aandeel van Rotterdammers met een migratieachtergrond. Opmerkelijk is dat voornamelijk Surinaams-Nederlandse Rotterdammers zich minder thuis voelen in hun eigen buurt. Er zijn helaas geen recentere cijfers bekend over de mate waarin Rotterdammers zich verbonden voelen met de stad en hun buurt.

Sociaal contact in de buurt

Op gebiedsniveau geeft gemiddeld 53% van de bewoners aan dat Rotterdammers met en zonder migratieachtergrond goed met elkaar omgaan.[71] Daarnaast vindt 53% van de Rotterdammers dat de verschillende etnische groepen in hun woonbuurt goed met elkaar omgaan.

> Op gebiedsniveau geeft gemiddeld 53% van de bewoners aan dat Rotterdammers met en zonder migratieachtergrond goed met elkaar om gaan.

Opvallend is dat deze scores beduidend lager zijn in buurten waarin overwegend Nederlanders zonder migratieachtergrond wonen.[72] In Hillegersberg-Schiebroek geeft slechts 38% van de bewoners aan dat etnische groepen goed met elkaar om gaan. Dit aandeel is met 27% nog lager in het Molenlaankwartier. Nog geen 5% van deze wijk heeft een niet-westerse migratieachtergrond. Ook in Hoek van Holland is het percentage dat aangeeft dat etnische groepen goed met elkaar omgaan beduidend lager dan het Rotterdamse gemiddelde, namelijk 43%. In dit gebied wonen overwegend (87%) Nederlanders zonder migratieachtergrond. Het is niet met zekerheid te zeggen of dit betekent dat met name Rotterdammers zonder migratieachtergrond negatief aankijken tegen het samenleven van verschillende etnische groepen of dat juist in die wijken minder goede contacten tussen etnische groepen bestaan.

Discriminatie en veiligheid

De omvang van discriminatie is een indicator voor (gebrek aan) sociale samenhang in de stad. Als verschillende groepen elkaar vaak discrimineren op verschillende gronden, is dat een negatief teken. Bovendien is discriminatie een van de factoren die het makkelijker of moeilijker maken voor nieuwkomers om zich in de stad te vestigen.

> De omvang van discriminatie is een indicator voor (gebrek aan) sociale samenhang in de stad.

Rotterdammers met een migratieachtergrond lopen vaker dan gemiddeld tegen discriminatie aan.[73] 30% van Rotterdammers met een migratieachtergrond gaf aan discriminatie te hebben ervaren in 2014, tegen 22% gemiddeld. Opvallend is de stijging van het aantal Rotterdamse vrouwen dat discriminatie heeft ervaren in 2014 ten opzichte van 2013 (van 12% naar 22%).[74] Dit hangt mogelijk samen met de toename van ervaren discriminatie op grond van religie in de stad (van 14% naar 29%). In 2014 ontving RADAR 65 meldingen van discriminatie op grond van geloof, waarvan 49 klachten te maken hadden met islam.[75] De helft van de meldingen op grond van het islamitische geloof hebben te maken met het dragen van een hoofddoek.

> Rotterdammers ervaren discriminatie relatief vaak op straat, tijdens het winkelen, bij een sollicitatie en op de werkvloer.

Rotterdammers voelen zich niet vaak gediscrimineerd in hun directe woonomgeving. 93% van de Rotterdamse deelnemers aan de Enquête Wijkonderzoek Rotterdam 2015 voelt zich niet gediscrimineerd in hun eigen buurt.[76] Charlois is het enige gebied waar het aandeel onder de 90% zakt. Dat betekent dat 11% van de deelnemers woonachtig in Charlois zich wel gediscrimineerd heeft gevoeld in de eigen buurt. Uit de Omnibusenquête uit 2014 blijkt dat Rotterdammers relatief vaak discriminatie ervaren in de openbare ruimte, zoals: op straat (40%), tijdens het winkelen (30%), bij een sollicitatie (27%) en op de werkvloer (23%).[77]

5. Taal

Een belangrijk onderdeel van het Rotterdamse integratiebeleid is de focus op Nederlandse taalvaardigheid. Het beheersen van de Nederlandse taal wordt gezien als een essentiële voorwaarde voor integratie. Dit komt terug in verschillende beleidsstukken, zoals de nota Integratie 010, beleidsregel Volwaardig Meedoen 2016-2018, beleidskader Met Taal versta je elkaar 2015-2019, het beleidsdocument Rotterdamse aanpak statushouders 2016-2020 en de uitvoeringsagenda EU-arbeidsmigratie 2015-2018. Het verbeteren van de taalvaardigheid van laaggeletterden en met name vrouwen en jongeren met een migratieachtergrond, wordt gezien als een belangrijk onderdeel van het verbeteren van de arbeidspositie van deze groepen, het bestrijden van criminaliteit en tegengaan van schulden en armoede.[78]

In het Rotterdamse integratiebeleid wordt het beheersen van de Nederlandse taal gezien als een essentiële voorwaarde voor integratie

Het taalbeleid bestaat er onder andere uit dat het bevorderen van Nederlandse taalvaardigheid onder laaggeletterden onderdeel wordt van andere beleidsterreinen zoals werk en inkomen, armoedebestrijding en gezondheidszorg. Dit betekent concreet dat de gemeente-activiteiten en projecten subsidieert die gericht zijn op het bevorderen van taalverbetering. Hierbij sluit de gemeente soms aan bij bestaande projecten door deze in te kopen, of zij steunt de ontwikkeling van een toegespitste aanpak om een specifieke doelgroep te bereiken, zoals vrouwen met een migratieachtergrond en afstand tot de arbeidsmarkt.[79]

Op landelijk noch Rotterdams niveau wordt het taalniveau van mensen geregistreerd. Er zijn geen exacte cijfers over laaggeletterdheid onder de Rotterdamse bevolking. Stichting Lezen en Schrijven en het Expertisecentrum Be-

roepsonderwijs schatten dat 17,1% van de inwoners van regio Rijnmond laaggeletterd is.[80] Landelijk ligt het gemiddelde op 11,9%. Het gemiddelde van de G4 ligt met 16,9% nét onder het gemiddelde van regio Rijnmond. Op basis van het aantal ongediplomeerde bewoners in de stad en nieuwkomers die korter dan twee jaar in Nederland verblijven en in Rotterdam wonen wordt het aantal laaggeletterden geschat op 97.000 tot 100.000.[81] 13% van de Rotterdammers geeft daarnaast zelf aan moeite te hebben met Nederlands spreken.[82]

In Delfshaven, Feijenoord, Rotterdam-Centrum en Kralingen-Crooswijk is het aandeel bewoners dat moeite heeft met het spreken en schrijven van Nederlands het grootst.

De drie gebieden waar het minste aandeel bewoners moeite heeft met het spreken van Nederlands zijn Hoek van Holland (2%), Rozenburg (3%) en Pernis (3%).[83] De drie hoogste percentages zijn 22% van de inwoners van Delfshaven, 19% in Feijenoord, en 18% in Rotterdam-Centrum en Kralingen-Crooswijk.

6. Economische scheidslijnen in Rotterdam

Naast de positie van nieuwkomers in de stad is ook de verdeling van rijkdom en armoede over de stad een belangrijke indicator voor sociale cohesie en integratie.

Naast de positie van nieuwkomers in de stad, zoals vluchtelingen en EU-migranten, is ook de verdeling van rijkdom en armoede over de stad een belangrijke indicator voor sociale cohesie en integratie. Economische en financiële ongelijkheid kan schadelijk zijn voor de sociale samenhang, vooral wanneer de verschillen erg groot zijn of gekoppeld zijn aan specifieke kenmerken of achtergronden van personen. Hierbij speelt niet alleen de migratieachtergrond van mensen een rol, maar ook factoren als leeftijd, gender, en gezinssamenstelling. Daarom bespreken we hieronder de spreiding van rijkdom en armoede over de stad en onder haar inwoners.

Werkenden, zelfstandigen en werkloosheid

In Rotterdam zijn verhoudingsgewijs minder mensen actief op de arbeidsmarkt dan in andere steden. In 2013 had 60% van de Rotterdamse huishoudens een inkomen uit werk.[84] Dit is een inkomen uit loon of winst als zelfstandige (inclusief inkomen uit vermogen). Dit percentage is lager dan het landelijke gemiddelde van 64% en het laagste binnen de G4. Het aantal huishoudens dat leeft van een uitkering is met 16% hoger dan het landelijke gemiddelde van 9%. Rotterdam kent een relatief laag percentage huishoudens met pensioen als inkomensbron: 22% tegen 26% landelijk.

Gemiddeld is 12% van de Rotterdamse beroepsbevolking werkloos, vergeleken met 6,9% landelijk.

Gemiddeld is 12% van de Rotterdamse beroepsbevolking werkloos, vergeleken met 6,9% landelijk. Het aandeel werklozen onder Rotterdammers met

een migratieachtergrond is hoger dan het aandeel onder Rotterdammers zonder migratieachtergrond (respectievelijk 16% en 7%).[85] Toch zijn Rotterdammers met een migratieachtergrond gemiddeld actiever op de arbeidsmarkt dan Rotterdammers zonder migratieachtergrond.[86] Dit komt door het relatief grote aandeel gepensioneerden onder Rotterdammers zonder migratieachtergrond.

De structuur van de Rotterdamse arbeidsmarkt is aan het veranderen vanwege onder andere bezuinigingen en de flexibilisering van de arbeidsmarkt, met consequenties voor verschillende groepen werkenden. Op 1 januari 2013 had Rotterdam 11.146 zelfstandigen zonder personeel (ZZP'ers) die 12 uur of meer per week als ZZP'er werken.[87] Tien jaar eerder waren er in de stad 7.555 ZZP'ers actief. Er is met name een groei van zelfstandigen onder Rotterdammers met een migratieachtergrond.[88] Dit geldt sterk voor Marokkaanse-Nederlanders, namelijk van 2% zelfstandigen onder de werkende beroepsbevolking in 2001-2003 naar 10% in 2008-2010. Als we kijken naar de arbeidsparticipatie van vrouwen, zien we dat vooral Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse vrouwen als zelfstandige ondernemer starten in de stad.[89] Meer dan een derde van de Rotterdamse ondernemers gestart in 2012 is vrouw.

> Er is met name een groei van zelfstandigen onder Rotterdammers met een migratieachtergrond.

Inkomensbronnen verdeeld over de stad en inwoners

Werkende en niet-werkende Rotterdammers zijn niet gelijk verdeeld over de stad. De gebieden IJsselmonde, Feijenoord en Hoogvliet hebben het laagste aandeel werkenden.[90] In Hoogvliet en IJsselmonde komt dit vooral door de bovengemiddelde vergrijzing, wat ook het geval is in Prins Alexander. In Feijenoord leeft juist een relatief groot aantal inwoners van een uitkering. In de leeftijdsgroep 15-35 jaar is het aantal werkenden of studerenden in Rotterdam relatief hoog.[91] Noord, Rotterdam-Centrum en Delfshaven zijn de 'jongste' gebieden, hier wonen dan ook bovengemiddeld veel werkenden. In Delfshaven wonen daarnaast ook relatief veel mensen die een uitkering ontvangen.

> Werkende en niet-werkende Rotterdammers zijn niet gelijk verdeeld over de stad.

Uitkeringsgerechtigden

Marokkaanse-Nederlanders, Surinaamse-Nederlanders, Antilliaanse-Nederlanders en Turkse-Nederlanders leven vaker dan gemiddeld van een uitkering.[92] Het gaat daarbij met name om de eerste generatie. De tweede generatie in Rotterdam valt juist op vanwege de hoge arbeidsparticipatie en de relatief geringe afhankelijkheid van uitkeringen. Verder leven vooral alleenstaande moeders en alleenstaande mannen van een uitkering.[93]

Inkomensongelijkheid in de stad

Inkomensongelijkheid tussen groepen wordt uitgedrukt met de Gini-coëfficiënt. Dit is een getal tussen de 0 en 1, waarbij de 0 volledige gelijkheid betekent (alle inkomens zijn even hoog) en de 1 volledige ongelijkheid (1 huishouden heeft al het inkomen en de rest heeft geen inkomen).[94] Rotterdam-Centrum, Kralingen-Crooswijk en Hillegersberg-Schiebroek hebben de hoogste inkomensongelijkheid (0,38, 0,38 en 0,35 respectievelijk). De laagste inkomensongelijkheid vinden we in Pernis (0,21), Hoogvliet (0,22) en Rozenburg (0.23). Rotterdam als geheel heeft een Gini-coëfficient van 0,30.[95] Dit is hoger dan het landelijke gemiddelde van 0,28 en het laagste van de G4. Andere grote steden vertonen dus een grotere inkomensongelijkheid dan Rotterdam.

Hoge en lage inkomens verdeeld over de stad

51% van de Rotterdamse huishoudens heeft een laag inkomen, een percentage dat beduidend hoger ligt dan het landelijke gemiddelde van 40%.[96] Daarnaast heeft 16% van de huishoudens een hoog inkomen in Rotterdam. Dit is lager dan het landelijke gemiddelde van 20%. Binnen Rotterdam zijn er echter grote verschillen tussen gebieden:

- In de gebieden Hillegersberg-Schiebroek, Rotterdam-Centrum en Hoek van Holland wonen relatief de meeste huishoudens met een hoog inkomen (€31.200), respectievelijk 30%, 27% en 21%.[97]
- In Charlois, Feijenoord en IJsselmonde en Delfshaven woont het kleinste aandeel hoge inkomens: respectievelijk 7%, 10%, 11% en 11%.
- In Feijenoord (64%), Charlois (62%) en Delfshaven (62%) woont het hoogste aandeel huishoudens met een laag inkomen (€19.300).

Segregatie op basis van inkomen

Op basis van deze gegevens kunnen we concluderen dat Rotterdam sterk gesegregeerd is op basis van inkomen. Een aantal gebieden heeft een relatief hoog inkomen, zoals Rotterdam-Centrum en Hillegersberg-Schiebroek. Binnen deze gebieden springt er zelfs nog een aantal buurten uit die een nog hoger inkomen hebben, zoals Nieuwe Werk in Rotterdam-Centrum.

> Rotterdam is sterk gesegregeerd is op basis van inkomen.

Daarnaast bevinden de gebieden met het grootste aandeel lage inkomens zich vooral in Rotterdam-Zuid, namelijk in Charlois en Feijenoord. Ook valt Delfshaven op. Toch is er binnen deze gebieden een aantal buurten dat een relatief hoog inkomen heeft, zoals Charlois Zuidrand en de Kop van Zuid. Dit kan het gevolg zijn van beleid gericht op het 'mengen' van inkomens en van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid. De verschillen tussen buurten binnen de gebieden in Zuid verklaren dan ook dat de inkomensongelijkheid van deze gebieden gemiddeld is en niet uitgesproken klein (weinig ongelijkheid). Dit zou wel een logische verwachting zijn, omdat het merendeel van de huishoudens in Zuid een laag inkomen heeft.

Vermogen

Als we niet naar inkomen maar naar vermogen kijken, blijkt dat Rotterdammers zonder migratieachtergrond rijker zijn dan de gemiddelde Rotterdammer. De beschikbare gegevens zijn uitgesplitst naar huishoudens, waarbij de migratieachtergrond van de hoofdkostwinnaar bekend is. Het gemiddelde vermogen van huishoudens met een hoofdkostwinnaar zonder migratieachtergrond bedraagt bijna €100.000, terwijl het gemiddelde vermogen van huishoudens met een hoofdkostwinnaar die een 'niet-westerse' achtergrond heeft circa €12.000 bedraagt. [98] Huishoudens met een hoofdkostwinnaar met westers migratieachtergrond zitten met een gemiddeld vermogen van €70.000 ertussen in. Bij vermogen gaat het om het saldo van bezittingen en schulden van een huishouden, inclusief het eigen huis en hypotheekschuld.

Sociale uitsluiting en armoede

Sociale uitsluiting en isolatie staat haaks op integratie en samenhang. Sociale uitsluiting betekent dat mensen niet volledig kunnen meedoen aan de samenleving vanwege individuele en maatschappelijke factoren. 12,2% van de Rotterdamse volwassenen is sociaal uitgesloten.[99] Dit is het hoogste percentage onder de G4. Landelijk ligt het gemiddelde op 5%.

> 12,2% van de Rotterdamse volwassenen is sociaal uitgesloten. Dit is het hoogste percentage onder de G4.

Armoede is een centrale factor bij sociale uitsluiting.[100] De meest recente cijfers over inkomensverdeling in Rotterdam gaan over 2013 en zijn gepubliceerd in januari 2016.[101] In 2013 was het wettelijke sociaal minimum €661,77 per maand voor een alleenstaande vanaf 21 jaar tot en met de pensioengerechtigde leeftijd.[102] In datzelfde jaar had 22% van de Rotterdamse huishoudens een inkomen van 110% van het wettelijke sociaal minimum of lager.[103] Landelijk lag het percentage op 12%. Het aantal Rotterdamse huishoudens dat leefde op of onder het sociaal minimum was met 0,6% toegenomen ten opzichte van 2012. Landelijk was de toename 0,5%. Rotterdam scoort dus in de landelijke vergelijking slecht op zowel sociale uitsluiting als armoede.

Wie is er arm in Rotterdam?

Armoede is ongelijk verdeeld over de verschillende typen huishoudens in Rotterdam. Als we kijken naar huishoudens die op of onder grens van 110% van het sociaal minimum leeft, valt het volgende op:

- Het merendeel (61%) van de huishoudens bestaat uit eenpersoonshuishoudens.[104]
- Er is een grote groep eenoudergezinnen die leeft onder deze grens (19%).
- 60% van de doelgroep van het Rotterdamse armoedebeleid vrouw is.[105]
- 23% van de Rotterdamse kinderen woont in een arm huishouden.[106] Landelijk ligt dit percentage ruim de helft lager.
- In 68% van de arme huishoudens met kinderen is de kostwinner iemand met als achtergrond een eerste generatie migrant.[107]

Waar wonen Rotterdamse armen?

De vijf gebieden met het grootste aandeel arme huishoudens zijn Feijenoord (31% van alle huishoudens heeft een inkomen van 110% van het sociaal minimum of minder), Delfshaven (30%), Charlois (25%), Kralingen-Crooswijk (25%) en Noord (22%).[108] Drie gebieden met het minste aandeel arme huishoudens zijn Pernis (8%), Rozenburg (9%) en Hoek van Holland (10%).

De vijf gebieden met het grootste aandeel arme huishoudens zijn Feijenoord, Delfshaven, Charlois, Kralingen-Crooswijk en Noord.

Rotterdams armoedebeleid

Armoedebeleid is een voorbeeld van beleid dat alle Rotterdammers raakt ongeacht of ze een migratieachtergrond hebben. Het is daarmee een voorbeeld van generiek beleid in plaats van doelgroepenbeleid, waarin integratie zogezegd 'gemainstreamed' wordt. Generiek armoedebeleid heeft desondanks wel impact op de 'traditionele' doelgroep van integratiebeleid (Nederlanders met een migratieachtergrond), omdat zij onderdeel uitmaken van de doelgroep 'armen in Rotterdam'. Generiek armoedebeleid wordt door wetenschappers gezien als een belangrijk onderdeel van integratiebeleid.[109]

Armoedebeleid raakt alle Rotterdammers raakt ongeacht of ze een migratieachtergrond hebben.

Het uitgangspunt van het armoedebeleid zoals opgesteld door het huidige college is dat "schuldpreventie en educatie kansen bieden op verbetering van de financiële positie, inkomens ondersteuning maatwerk is, kinderen en ouderen ontzien worden, werken moet lonen en er meer ondersteuning is dan verleend door de gemeente alleen".[110] Dit college bezuinigt echter wel op armoedebeleid in vergelijking tot het vorige beleid. Ook wordt de verantwoordelijkheid in toenemende mate bij de Rotterdammer zelf gelegd. Vanuit deze visie worden de bezuinigingen op armoedebestrijding dan ook beargumenteerd. Daarnaast is er een nieuw Meerjarenplan schulddienstverlening 2016-2019 opgesteld.[111]

[1] *Erasmus Universiteit*, netwerkgesprek, 13 januari 2016, Rotterdam.
[2] Gemeente Rotterdam (2015). *Integratie 010*. Rotterdam; Gemeente Rotterdam (2016). *Beleidsregel Volwaardig Meedoen in Rotterdam 2016-2018*. Rotterdam.
[3] Gemeente Rotterdam (2015). *Integratie 010*. Rotterdam.
[4] Gemeente Rotterdam (2014). *Coalitieakkoord 2014-2018. Volle kracht vooruit*. Rotterdam.
[5] Gemeente Rotterdam (2015). *Beleidskader 2015-2019. Met Taal versta je elkaar*. Rotterdam.
[6] Entzinger, H. & Scheffer, P. (2012). *De staat van integratie*. Rotterdam/Amsterdam: Gemeente Rotterdam en Gemeente Amsterdam.
[7] Centrum voor Onderzoek en Statistiek (2011). *Bevolking van Rotterdam naar land van nationaliteit, op 1-1-2001 t/m 2011*. Rotterdam. NB: over de jaren heen fluctueert het aantal nationaliteiten in de stad tussen de 173-160.
[8] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart. Bevolkingsmonitor januari 2016*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[9] CBS (2015). *Bevolking; geslacht, leeftijd, nationaliteit en regio, 1 januari*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Online tabel in CBS Statline.
[10] Rotterdam in Cijfers (2015). *Bevolking van Rotterdam naar herkomstgroepering op 1 januari 2005 t/m 2015*. Onderzoek en Business Intelligence: Rotterdam. NB: Deze bron groepeert Rotterdammers met een Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse afkomst samen. 'Nederlandse Antillen' is een gedateerde omschrijving van de Nederlandse eilanden die in de Caraïbische zee liggen. Sinds 2010 bestaan de Nederlandse Antillen niet langer als politieke eenheid. In dat jaar werd de controversiële verandering van de politieke status van de eilanden als 'autonoom' of 'bijzondere gemeente' volledig doorgevoerd. Het is niet duidelijk waarom deze bron 'Nederlandse Antillen + Aruba' hanteert.
[11] Gemeente Rotterdam (2014). *Rotterdam #Trendingtopic.* Onderzoek en Business Intelligence: Rotterdam.
[12] Entzinger, H. & Engbersen, G. (2014). *Rotterdam. A long time port of call and home to immigrants*. Washington: Migration Policy Institute.
[13] Entzinger, H. & Engbersen, G. (2014). *Rotterdam. A long time port of call and home to immigrants*. Washington: Migration Policy Institute.
[14] CBS (2015). *Bevolking; geslacht, leeftijd, nationaliteit en regio, 1 januari.* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Online tabel in CBS Statline.
[15] CBS (2015). *Huishoudens; samenstelling, grootte, regio, 1 januari.* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Online tabel in CBS Statline.
[16] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart. Bevolkingsmonitor januari 2016*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[17] Dujardin, M. & Zanden, M. van der (2014). *Komen en Gaan 2013*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[18] Dujardin, M. & Zanden, M. van der (2014). *Komen en Gaan 2013*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[19] Dujardin, M. & Zanden, M. van der (2014). *Komen en Gaan 2013*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[20] Dujardin, M. & Zanden, M. van der (2014). *Komen en Gaan 2013*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[21] Dourleijn, E., Muller, P., Dagevos, J., Vogels, R., Doorn, van M., & Permentier, M. (2011*). Vluchtelingen groepen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
[22] CBS (2015). *Aandeel en aantal Syriërs1) in de bevolking per 1 oktober 2015 (voorlopig cijfer).* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
[23] Dourleijn, E., Muller, P., Dagevos, J., Vogels, R., Doorn, van M., & Permentier, M. (2011*). Vluchtelingen groepen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
[24] Rotterdam in Cijfers (2015). *Bevolking van Rotterdam naar herkomstgroepering op 1 januari 2005 t/m 2015*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[25] Rotterdam in Cijfers (2015). *Bevolking van Rotterdam naar herkomstgroepering op 1 januari 2005 t/m 2015*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[26] CBS (2015). *Bevolking; geslacht, leeftijd, nationaliteit en regio, 1 januari.* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Online tabel in CBS Statline.
[27] 'Steunpunt: tienduizenden illegalen in Nederland'. *Brabants Dagblad*. Website artikel.
[28] RADAR (2016). *Stemmingen en koersen. Discriminatie in 2015, een overzicht in vogelvlucht*. Rotterdam: RADAR.
[29] '10.000 aanmeldingen nieuwe vrijwilligers VluchtelingenWerk', *VluchtelingenWerk Nederland*. Website artikel.
[30] COA (2016). *Overzicht huisvesting vergunninghouders per 1 maart 2016*. Rijswijk: Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA).
[31] 'Nieuw Thuis Rotterdam: een kansrijke toekomst voor Syrische statushouders in Rotterdam', *Stichting Verre Bergen.* Website artikel.
[32] Raad van State, Uitspraak 201500577/1, 26 november 2015.
[33] Oostrom, L., Goedhuys, M., Dalm, S., Schreven, L. & Haar, ter D. (2010). *Vluchtelingen in Nederland 2010*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
[34] Oostrom, L., Goedhuys, M., Dalm, S., Schreven, L. & Haar, ter D. (2010). *Vluchtelingen in Nederland 2010*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
[3535] Oostrom, L., Goedhuys, M., Dalm, S., Schreven, L. & Haar, ter D. (2010). *Vluchtelingen in Nederland 2010*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
[36] Dourleijn, E., Muller, P., Dagevos, J., Vogels, R., Doorn, van M., & Permentier, M. (2011*). Vluchtelingen groepen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
[37] 'LHBT-vluchtelingen uit Alphen aan den Rijn overgeplaatst', *Omroepwest.nl*, 10 februari 2016.
[38] *Gemeente Rotterdam*, netwerkgesprek 26 februari 2016, Rotterdam. Buurtwerk, '*Nieuwe Rotterdammers wegwijs maken in de stad*', 29 januari 2016. Website artikel.

[39] Gemeente Rotterdam (2016). *Rotterdamse aanpak statushouders 2016-2020.*
[40] Gijsberts, M., & Lubbers, M. (2013). *Nieuw in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP); Gijsberts, M. & Lubbers, M. (2015). *Langer in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
[41] KIS (2015). *Enquête gemeenten & EU-migranten*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
[42] CBS (2015). *Eerste- en tweedegeneratieallochtonen uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa die ingeschreven staan in de GBA, naar geslacht, leeftijd, herkomstgroepering en woongemeente, 1-1-2015*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
[43] Gemeente Rotterdam (2015). *Monitor EU arbeidsmigratie 2014*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[44] Gemeente Rotterdam (2015). *Monitor EU arbeidsmigratie 2014*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[45] Belfor, R. (2011). *Scan arbeidsmigranten Stadsregio Rotterdam*. Rotterdam: St. CMO Stimulans.
[46] Gemeente Rotterdam (2015). *Nota prostitutie en seksbranche*. Rotterdam.
[47] Gijsberts, M. & Lubbers, M. (2015). *Langer in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
[48] Gijsberts, M., & Lubbers, M. (2013). *Nieuw in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)
[49] Gemeente Rotterdam (2015). *Monitor EU arbeidsmigratie 2014*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[50] Gemeente Rotterdam (2015). *Monitor EU arbeidsmigratie 2014*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[51] Snel, E., Burgers, J., Engbersen, G., Ilies, M., Meij, van der R. & Rusinovic, K. (2010). *Arbeidsmigranten uit Bulgarije, Polen en Roemenië in Rotterdam.* Den Haag: Nicis Institute.
[52] *Inspiratieprijs Flexwonen 2015*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties / Expertisecentrum Flexwonen voor Arbeidsmigranten.
[53] Gestel, van B., Straalen, van E.K. & Verhoeven, M.A. (2013). *Overlast, lokaal beleid en arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC).
[54] Gestel, van B., Straalen, van E.K. & Verhoeven, M.A. (2013). *Overlast, lokaal beleid en arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC).
[55] Snel, E., Faber, M. & Engbersen, G. (2014). *Footlose migranten in beeld*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
[56] Snel, E., Faber, M. & Engbersen, G. (2014). *Footlose migranten in beeld*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
[57] Vogels, R., Gijsberts, M. & Draak, den M. (2014). *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
[58] Gemeente Rotterdam (2015). *Monitor EU arbeidsmigratie 2014*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[59] Seidler, Y., Weltevrede, A.M., Boom, de J. & Leerkes, A. (2015). '*Ongeregistreerde' kinderen met een EUachtergrondin Rotterdam*. Rotterdam: Risbo / Erasmus Universiteit.
[60] Boom, de J., Weltevrede, A., Wensveen, van P., Seidler, Y, San, van M. & Hermus, P. (2014). *Rotterdamse Risicogroepen 2014*. Rotterdam: Risbo / Erasmus Universiteit.
[61] Vogels, R., Gijsberts, M. & Draak, den M. (2014). *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
[62] Weltevrede, A.M., Seidler, Y. & Boom, de J. (2014). *Zelforganisaties van Midden- en Oost-Europeanen*. Rotterdam: Risbo / Erasmus Universiteit.
[63] Gemeente Rotterdam (2015). *Monitor EU arbeidsmigratie 2014*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[64] Gemeente Rotterdam (2015). *Uitvoeringsagenda EU-arbeidsmigranten 2015-2018*. Rotterdam.
[65] Entzinger, H. & Scheffer, P. (2012). *De staat van integratie*. Rotterdam/Amsterdam: Gemeente Rotterdam en Gemeente Amsterdam.
[66] Entzinger, H. & Scheffer, P. (2012). *De staat van integratie*. Rotterdam/Amsterdam: Gemeente Rotterdam en Gemeente Amsterdam.
[67] Entzinger, H. & Scheffer, P. (2012). *De staat van integratie*. Rotterdam/Amsterdam: Gemeente Rotterdam en Gemeente Amsterdam.
[68] Entzinger, H. & Scheffer, P. (2012). *De staat van integratie*. Rotterdam/Amsterdam: Gemeente Rotterdam en Gemeente Amsterdam.
[69] Entzinger, H. & Scheffer, P. (2012). *De staat van integratie*. Rotterdam/Amsterdam: Gemeente Rotterdam en Gemeente Amsterdam.
[70] Entzinger, H. & Scheffer, P. (2012). *De staat van integratie*. Rotterdam/Amsterdam: Gemeente Rotterdam en Gemeente Amsterdam.
[71] Enquête Wijkonderzoek Rotterdam 2015.
[72] Enquête Wijkonderzoek Rotterdam 2015.
[73] RADAR (2015). *Discriminatie in Rotterdam: de resultaten van de Omnibusenquête 2014*. Rotterdam: RADAR.
[74] RADAR (2015). *Discriminatie in Rotterdam: de resultaten van de Omnibusenquête 2014*. Rotterdam: RADAR.
[75] RADAR (2015). *Discriminatie in Rotterdam: de resultaten van de Omnibusenquête 2014*. Rotterdam: RADAR.
[76] Enquête Wijkonderzoek Rotterdam 2015.
[77] RADAR (2015). *Discriminatie in Rotterdam: de resultaten van de Omnibusenquête 2014*. Rotterdam: RADAR. NB: Zie voor meer informatie over discriminatie in Rotterdam het Stadsbeeld Discriminatie van IDEM.
[78] Gemeente Rotterdam (2015). *Beleidskader 2015-2019. Met Taal versta je elkaar*. Rotterdam.
[79] Gemeente Rotterdam (2015). *Beleidskader 2015-2019. Met Taal versta je elkaar*. Rotterdam.
[80] Buisman, M. & Houtkoop, W. (2014). *Laaggeletterdheid in kaart*. Den Haag/'s Hertogenbosch: Stichting Lezen en Schrijven/Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
[81] Gemeente Rotterdam (2015). *Beleidskader 2015-2019. Met Taal versta je elkaar*. Rotterdam.
[82] Enquête Wijkonderzoek Rotterdam 2015.
[83] Enquête Wijkonderzoek Rotterdam 2015.
[84] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*

2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence. NB: Dit zijn de meest recente gegevens. Publicatie van gegevens over 2014 wordt eind 2016 verwacht.
[85] CBS statline (2016), *Arbeidseelname; regionale bevolking*.
[86] Moors, F., & Graaf, P.A. de (2013). *Monitor lage inkomens Rotterdam*. Onderzoek en Business Intelligence: Rotterdam.
[87] OBI (2013). *Aantal bedrijven zonder personeel (ZZP-ers) in Rotterdam*. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[88] Entzinger, H. & Scheffer, P. (2012). *De staat van integratie*. Rotterdam/Amsterdam: Gemeente Rotterdam en Gemeente Amsterdam.
[89] Dijk, D. van & Jagmohansingh, S. (2013). *Staat van Emancipatie Rotterdam*. Onderzoek en Business Intelligence: Rotterdam.
[90] Moors, F., & Graaf, P.A. de (2013). *Monitor lage inkomens Rotterdam*. Onderzoek en Business Intelligence: Rotterdam.
[91] Moors, F., & Graaf, P.A. de (2013). *Monitor lage inkomens Rotterdam*. Onderzoek en Business Intelligence: Rotterdam.
[92] Moors, F., & Graaf, P.A. de (2013). *Monitor lage inkomens Rotterdam*. Onderzoek en Business Intelligence: Rotterdam.
[93] Moors, F., & Graaf, P.A. de (2013). *Monitor lage inkomens Rotterdam*. Onderzoek en Business Intelligence: Rotterdam.
[94] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*
2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[95] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*
2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[96] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*
2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence..
[97] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*
2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence. NB: Het gestandaardiseerde inkomen per huishouden is gecorrigeerd voor de grootte en samenstelling van het huishouden om het besteedbare inkomen per huishouden te bepalen.
[98] CBS statline (2015), *Vermogen; particuliere huishoudens, kenmerken en regio, 1 januari***.** Website artikel.
[99] Bergen, van A. & Gilissen, R. (2015). 'Sociaal uitgesloten burgers in kaart', *Epidemiologisch bulletin*, nr 4. Den Haag: GGD Haaglanden.
[100] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*
2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[101] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*
2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[102] Rijksoverheid (2013). *Uitkeringsbedragen per 1 juli 2013*. Website artikel.
[103] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*
2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[104] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*
2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[105] Moors, F., & Graaf, P.A. de (2013). *Monitor lage inkomens Rotterdam*. Onderzoek en Business Intelligence: Rotterdam.
[106] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*
2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[107] Moors, F., & Graaf, P.A. de (2013). *Monitor lage inkomens Rotterdam*. Onderzoek en Business Intelligence: Rotterdam.
[108] Gemeente Rotterdam (2016). *Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurtniveau*
2013. Rotterdam: Onderzoek en Business Intelligence.
[109] Entzinger, H. & Engbersen, G. (2014). *Rotterdam. A long time port of call and home to immigrants*. Washington: Migration Policy Institute.
[110] College B en W (2015). *Koersdocument Rotterdams armoedebeleid en evaluatiecriteria van beleid*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
[111] Gemeente Rotterdam (2016). *Beleidsinitiatieven. Begroting 2016*. Website artikel.